

Іванова Наталія Володимирівна (Луцьк) - доктор філософських наук, доцент, завідувач відділення «Дошкільне виховання» Луцького педагогічного коледжу

КУЛЬТУРА МИСЛЕННЯ ЯК ФАКТОР РОЗУМІННЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Сучасний світ характеризується суперечливістю і непередбачуваністю, актуалізує необхідність розуміння його нових смислів. Розуміння – це завжди співучасть в діяльності мислення, коли навіть зовнішня по відношенню до предмета дійсність виступає як реконструююча його активність. Такі «співучасть» і «реконструкція» виявляються можливими лише тому, що сама властивість розуміння має мисленнєво-діяльну природу. Характерним для культури мислення способом комунікації (розуміння) виступає спілкування, котре має самоцінне значення в якості способу саморозвитку людини і засобу її залучення до різних форм творення держави. В силу цього специфічно характеризується і предметність соціально-культурних феноменів, осмислення яких пов'язано з виявленням того, що стоїть «за» ними. Тому важливою рисою культури мислення «виступає її інтеріндивідуальний характер, причому не в значенні інтерсуб'єктивний (тобто в даному аспекті – загально-значимо-об'єктивний), а в значенні того, що її немає поза індивідами, котрі її творять (хоча і в сукупності, але кожний сам по собі) і засвоюють» [5, с. 203].

Мисленнєва діяльність людини постає як її самодіяльність, самозмінна, саморозвиток, тобто творчість. Людина, осмислюючи свої духовні потреби і потенції, сама перетворює їх в мету своєї діяльності із творення соціуму, держави і культури. З цим пов'язане властиве культурі мислення, як особливого творчого стану, почуття неутилітарної цінності людського життя. Творчо-духовне ставлення до життя не дозволяє здійснювати його тільки як організацію досягнення ряду певних утилітарно-прагматичних цілей. Духовне тут поєднане з чуттєвим переживанням, і тому життєтворчість в культурі мислення долає однобічність як абстрактно-теоретичної, так і утилітарно-прагматичної діяльності. Людині через мисленнєву активність не просто «відкриваються» цінність, значимість соціально-культурного буття. Вона відчуває внутрішню потребу втілити (об'єктивувати) в мисленнєвій діяльності той зміст, що відкрився їй, «олюднити», суб'єктивувати феномени національної культури (як предмети творчого відношення), зробити їх частиною свого соціального буття. Залучення людини до культури мислення шляхом «включення» (входження) в розуміння її змісту має високий гуманістичний сенс, оскільки саме інтелектуально-мисленнєва енергія відкриває дійсні смисли самореалізації особистості в соціокультурному полі життя.

Шлях оздоровлення сучасного суспільства – в аутентичності буття, коли йде процес самоусвідомлення і осмислення. В силу цього відбувається інтелектуальна самореалізація, духовне оновлення і очищення суспільства, а, отже, реалізація родової сутності людини, одночасного поєднання культурних і моральних смислів як основ консолідації спільноти, що долає антиномічність самоздійснення особистості. Проте, для цього людина повинна володіти спрямовуючим стрижнем – культурою мислення, котра і визначає основне – для якого суспільства, держави, для якого майбутнього – її та нащадків, – повинна відбуватися така самореалізація.

Завдяки культурі мислення, ядром якої виступає та чи інша ідея, відбувається становлення цілісної особистості. Тільки вона може вийти на рівень такої соціальної активності, при якій відбувається не просто дія, а дія оціночна, відчувається продуктивність зв'язків, привабливість комунікаційного спілкування індивідів. Це означає, що кожний акт своєї діяльності вона співвідносить не тільки зі своїми потребами, але й потребами суспільства, соціальної групи чи верстви. Мотивація соціальної активності в значній мірі зумовлюється аксіологічними орієнтаціями людини, котрі адекватні цінностям соціального буття, заснованого на принципах духовного і практичного самовизначення. Тобто, цілісність особистості, що ґрунтується на усвідомленості буття, засвідчує як умову свого існування подолання суперечностей розвитку, створення «олюднених умов», яким властива найвища ступінь свободи. Екзистенціали цілісної особистості, домінантою орієнтацій якої є національна ідея – це

совість, добро, мораль, етнічна спільнота, захист людських прав, індивідуальна свобода, збереження культурних традицій, справедливість. Вони являють собою не тільки всеохоплюючий погляд на суспільство, але виступають і як реалізація алгоритмів, через які проявляється сутність особистості. В центрі динаміки суспільства знаходяться індивідууми з їхніми різноманітними потребами, прагненнями та віруваннями, різними процесами творчого характеру, проектуванням смислів нової духовності і світосприймання, що виходить за межі можливого в сучасному світі, слугує світоглядним і організаційним проривом в майбутнє. Цілісність особистості – це та самоцінна сфера, в котрій має місце невідчужений вплив і гра природних та суспільно-національних вимірів життя [4, с. 64-67].

В коло аналізу широких суспільних зв'язків і відносин «втягується» мислення та самосвідомість індивіда як форма його активності, котра породжує необхідність в соціальній активності, долає суперечливу «діалектику життя» (з її стражданнями та почасти згубним виливом). Специфіка активного мислення та самосвідомості виявляється в розвитку творчих сил особистості, її діяльній сутності, фізичному і духовному самопочутті, буттєвих екзистенціалах людського буття, з певними історичними обставинами, що суперечать (або сприяють) становленню універсальної культури мислення індивіда. Ми погоджуємося з думкою, що усі людські «досягнення» розгортаються на тлі присутності людини у світі, котрий «не є онтологічно змістовністю, яку ми «промислюємо» до раніше виділеної культурної реальності, шукаючи їй смислову альтернативу. У самій культурній реальності «присутність людини у світі» наявна у цілком визначених формах. Буття як присутність включено у саму тканину культурної реальності. Помислити досвід спеціалізованих культурних практик без цього найважливішого виміру буття людини просто неможливо» [2, с. 107]. Діяльнісно-культурний центр, в якому дух і мислення з'являються всередині помежових сфер буття, і можна назвати особистістю.

Аналіз показує, що категорія «цілісність особистості» доповнює зміст культурно-соціальної ідентичності, наділяє суб'єктивність індивіда такими характеристиками, які поглиблюють його творчий дух – саморефлексією, самоочищенням, самотворчістю, самоактуалізацією. Це сприяє подоланню суперечностей квазіжиття, розвитку творчих сил особистості на різних щаблях її самодіяльності, самототожності, що розширює розвиток самодіяльності індивіда, створює певний ступінь ідентифікації його з суспільним цілим, відтворює характер сучасного суспільного буття самої людини в усій його багатоманітності [1, с. 221]. Завдяки національній культурі мислення відбувається процес самоусвідомлення себе як певного типу людини («українець»). А через нього – активізація соціальних, політичних, культурних і економічних процесів, що ставить в своїй сукупності перед людиною потребу в усвідомленні нею своєї сутності, персоніфікації її як особистості, вміння робити вибір в мінливому середовищі, відстоювати себе і діяти всупереч тому, що є загальноприйнятим, але не відповідає тенденціям розвитку соціуму, спрямувати свої дії на утвердження такого індивідуального буття, в центрі якого знаходиться самоцінність особистості не тільки в її природно-тілесному, а насамперед – духовно-душевному (раціонально-іраціональному) самоздійсненні, здатної загалом осмислити «так-буття» (М. Гайдеггер). Саме це «акумуляє у собі історично напрацьовану здатність людського виживання» [5, с. 111].

Як відомо, проблема виживання – одна з найбільш екзистенціальних. Адже для здійснення людського буття у його власних визначеннях ситуація виживання для людини повинна бути локальною, частковою, плинною. І якщо людське буття має місце, виживання не поглинає його цілком, то насправді воно є онтологічно локальним, кінцевим, швидкоплинним. Разом з тим, сам характер людського буття («буття-в-світі», «так-буття») такий, що постійно ставить людину у ситуацію виживання. Отже, виживання є постійною величиною, константою, колізією соціального буття, яка має безпосереднє відношення і до проблеми націєтворення.

У соціальності повсякденного життя не можна бачити лише передумову існування людини. Вона сама є історично здійснена людина, найбільш вагоме досягнення суспільної історії. «Якщо я людина, моє буття починається не тільки з мене. До мого буття належить

і певним чином причетне буття всього роду людського... Як людина, я його спадкоємець та продовжувач, зріднений з усім людським. У людяності вміщена моя власна, і, у той же час, дана мені природа. Вияв власне моєї волі і усе, що привноситься мною у буття, виникає на ґрунті людяності, реальним втіленням якої є повсякденне буття» [5, с. 112]. Отже, у повсякденності («так-бутті») людина не тільки знаходить передумови власного існування, а шляхом осмислення розпоряджається собою, дає собі раду. Тобто буття української людини складається як цілісність, як екзистенційний феномен лише через причетність самої людини до інших. «Бути причетним» – означає сполучати своє буття з буттям іншого, і не просто у формі випадкової дії, а впливаючи шляхом осмислення на долю того, до кого причетна людина. «Причетність завжди взаємна, тому вона виступає як співпричетність. Вона може мати «різні вектори» у плані творення чи руйнації буття, благотворного чи згубного впливу на розвиток; може слугувати основою надбання сущим аутентичного існування і, навпаки, формою відчуження від власної сутності» [5, с. 113].

Зміст утвердження «Я» у культурі національного мислення відображає увесь спектр можливих інтенцій українського соціально-культурного буття.

Необхідно враховувати, що самі суперечності життя ставлять перед людиною «одвічні» питання для того, щоб вміти зрозуміти себе, вивчати свою «самість», свої можливості і потенції, вміти адаптуватися до перехідних чи трансформаційних умов. Вектор мисленнєвої рефлексії особистості спрямований на вироблення активізації її самосвідомості, в якій аспект національного самоусвідомлення виступає центральним пунктом. Він наповнює її буття багатством тих інтелектуальних форм, які сприяють високій результативній діяльності, допомагають стати «відкритою системою» для повноцінного спілкування і духовного самозбагачення. На думку Е. Фромма, суспільство повинно бути таким, щоб людина в ньому була пов'язана відносинами братерства, солідарності, любові, тобто таким, що дає їй можливість подолати свою «тварну природу» (Г. Сковорода) через творчість, в якій кожна людина відчуває своє власне «Я», сприймаючи себе суб'єктом власних сил, а не підпорядкування [6, с. 294-296].

Культури мислення відстоює цілісність людини, котра формує уявлення про саму себе і світ, завдяки чому стає доступним власне внутрішнє (душевне) життя. Розвинена культура мислення – це той канал, який може привести особистість до розкриття інтелектуального, творчого потенціалу, становленню повноцінності, протистоянню руйнації її особливості й унікальності. Головною тенденцією формування і розвитку культури мислення повинна стати самоактуалізація і самореалізація особистості, здійснення її невідчужених сил, впевненість в тому, що вона робить і може зробити для суспільства і держави в контексті таких високих екзистенціальних ідеалів, як істина, добро, краса, духовність. Через осмислення відбувається розуміння сутності національної ідеї, що дозволяє оволодіти власною сутністю, своєю природою, самопрограмувати свою особистість, знайти індивідуальне цілепокладання з метою стати «мірою всіх речей», тих життєвих реалій, які утворюють соціально-культурний світ відповідно зі своєю ментальною «природою», оскільки людина володіє собою і через це усвідомлює себе. «Ментальні характеристики цілісності особистості зводяться до розуміння глибинних структур реального буття, реалізації всього того багатства, яким володіє людина. Саме тому активне, творче, вільне індивідуальне буття творить людину в її цілісності, самостверджує її, сприяє активізації механізмів цілісного осмислення світу і людини як самої себе» [3, с. 65].

Культура мислення – це структурний компонент інтелектуальної культури, який визначається методологічними характеристиками та аксіологічними орієнтаціями, що визначають буття представника того чи іншого народу в результаті етнокультурного розвитку. В процесі свого історичного формування, зумовленого природними нахилами і здібностями, мислення набуває здатності якісно впливати на удосконалення духовності. В силу цього вона є головним чинником в ході самореалізації особистості, ключем до вирішення проблем складного, суперечливого розвитку суспільства. Мисляча людина здатна не тільки опредметити власне фізіологічне та психічне буття, але й зробити предметом свого пізнання все, в тому числі і саму себе, для потреб втілення конструктивних ідей в перспективу життя народу.

Зазначимо, що специфіка української національної культури мислення розкривається через екзистенційно-персоналістичну сутність вітчизняного гуманізму, котрий виявляє себе через ціннісну самореалізуючу роль людини, її самості. Адже якщо не відбудеться звернення людини до її «внутрішнього» світу, особистісного самопізнання, до своєї «душі» (екзистенції), то вона не стане людиною в повному розумінні цього слова, не реалізує свою роль і місце в суспільстві, основою якого є світ національного буття.

Виходячи з цього, головним для сьогодення є створення таких онтологічних умов існування буття української людини, смислом яких є її цілісне і живе відношення до всього, що відбувається в державі, створення таких форм суспільного життя, що відсуває існування загрози його «знецінення», збайдужіння, оречевлення, додаткових несприйнятливих факторів, котрі заперечують саморозвиток особистості. Адже ніколи ще людина не ставала настільки «проблемною» для самої себе, як сьогодні.

Таким чином, універсальний розвиток людини, який здійснюється у взаємодіях з «життєвим світом», надає можливості стверджувати і «знаходити» себе в сутностях системи культури мислення. В дослідженні мислення важливе місце займає проблема комунікації між різними типами світогляду, у вирішенні якої значне місце займає метаантропологічний підхід як методологічна умова реалізації особистісного «Я» в контексті етнічних і національних процесів. Одним із фундаментальних досліджень сучасної соціальної філософії стало виявлення екзистенційних вимірів людського буття через розгляд культури мислення у багатовекторності історичних модифікацій та вимог сучасного розвитку соціуму. В ньому етнонаціональні чинники є важливими умовами соціоекономічних і культурно-політичних детермінант. Найбільш продуктивним є суб'єктивний підхід до проблеми суспільства, що у взаємозв'язку з «життєвим світом» людини, духовно-культурними та раціонально-ірраціональними чинниками виокремлює культуру мислення в якості визначальної умови буття народу. Духовно-практичне освоєння світу «переводить» об'єкти природної і соціокультурної дійсності в процес осмислення, що в результаті утворює феномен активної свідомості як «знак» та імпульс індивідуальної й колективної творчості. Соціальне самоосмислення виникає лише тоді, коли теоретично сформульовані головні ідеї культурних детермінацій. В результаті неповторність людського життя характеризується фактом ідентичності, оскільки дійсне буття за всіх обставин є соціальним. Комплексне вивчення функціонування культури мислення через зв'язок раціонального та ірраціонального виявляє умови подолання втрати станів деперсоналізації і деструкції особистості, визначає об'єктивні можливості становлення іманентного «Я» в культурних вимірах соціуму. В даних обставинах категорія «цілісність особистості» розкриває себе при наявності культури мислення, котра наповнює суб'єктивність індивіда смисложиттєвими імперативами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бергер П. П'ятдесят пропозицій щодо процвітання, рівності і свободи / П. Бергер. – К.: Вища школа, 1995. – 336 с.
2. Бичко А.К., Бичко І.В. Феномен української інтелігенції. Спроба екзистенціального аналізу/А.К. Бичко, І.В. Бичко. – Дрогобич, 1997. – 115 с.
3. Ватин И.В. Человеческая субъективность / И.В. Ватин. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. гос. ун-та, 1984. – 197 с.
4. Воронкова В. Метафізичні виміри людського буття (проблеми людини на зламі тисячоліть) / В. Воронкова. – Запоріжжя, 1999. – 176 с.
5. Проблемы философии культуры; под. ред. Келле В. Ж. – М.: Мысль, 1984. – 325 с.
6. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – Мн.: ООО

«Попурри», 1999. – 624 с.